

KS. MIECZYŚLAW MIKOŁAJCZAK

SPOSTRZEŻENIA DOTYCZĄCE WCZESNYCH PAPIRUSÓW ZAWIERAJĄCYCH EWANGELIE SYNOPTYCZNE

Na dziewięćdziesiąt sześć papirusowych manuskryptów z fragmentami Nowego Testamentu znanych nam ze starożytności¹, Ewangelia Jana reprezentowana jest nie mniej niż w 22 z nich, Ewangelia Mateusza w 18, Ewangelia Łukasza w 8, a Ewangelia Marka w 3². Stale rosnąca liczba źródeł ma decydujące znaczenie dla krytyki tekstu Nowego Testamentu, dostarczając dowodów o wiele wcześniejszych niż „wielkie uncjały”: watykański, synajski, aleksandryjski i Bezy. Jednakże informacje dostarczane przez owe manuskrypty wykraczają poza czystą „krytykę tekstu”, jeżeli rozumiemy przez nią głównie ocenę różnych wariantów mającą na celu ustalenie tekstu oryginalnego, i w różnorodny sposób mogą się przyczynić do poszerzenia naszej wiedzy na temat wczesnego chrześcijaństwa. Można dokonać wielu odkryć nawet podczas pobieżnego przeglądu wszystkich zachowanych materiałów.

Jeżeli wybierzemy papirusowe manuskrypty Ewangelii, które można datować na IV w. lub wcześniej, to mamy 12 manuskryptów z fragmentami Ewangelii Jana³,

---

¹ Liczba ta pochodzi z K. I B. ALAND *The Text of the New Testament* (Grand Rapids 1987) 96-101, gdzie wynosi ona 88 oraz z dodatków wymienionych w *Bericht der Hermann Kunst-Stiftung zur Forderung der neutestamentlichen Textforschung für die Jahre 1985 bis 1987* (Munster 1988) 59, 60, gdzie suma wynosi 96. Pełna informacja bibliograficzna aż do nr 95 dostępna jest obecnie w J. K. ELLIOTT, *A Bibliography of Greek New Testament Manuscripts* (SNTSMS, 62; Cambridge 1989). Informacje dotyczące zawartości, datowania, itp. podajemy zasadniczo za K. ALAND, wyd., *Repertorium der griechischen christlichen Papyri: Altes Testament, Neues Testament, varia, Apokryphen* (Patristische Texte und Studien 18; Berlin 1976).

² Patrz tabela w ALAND, *Text*, 85 i dodaj P90, P93 i P95 do liczby Jana oraz P96 do Mateusza.

³ P5, 6, 22, 28, 39, 45, 52, 66, 75, 80, 90, 95

12 manuskryptów z fragmentami Mateusza⁴; 4 manuskrypty z fragmentami Łukasza⁵ oraz 2 manuskrypty z fragmentami Marka⁶. Już samo zwykłe przeliczenie ilości manuskryptów poszczególnych Ewangelii okazuje się interesujące. Fakt, że proporcja powyższych liczb odzwierciedla popularność odpowiednich Ewangelii we wczesnym Kościele można potwierdzić innymi dowodami, a szczególnie dowodami pochodzącymi od Ojców Kościoła⁷. Co ciekawe właśnie w takiej kolejności: Mt, J, Łk, Mk, przedstawione zostały w „zachodniej” grupie manuskryptów (także w D, niektórych starych manuskryptach łacińskich i gotyckich). Z drugiej strony dla celów krytyki tekstowej informacje uzyskane z papirusów zawierających Ewangelię Jana są o wiele bogatsze niż informacje z manuskryptów zawierających Mateusza ze względu na fakt, że przetrwało kilka prawie kompletnych kopii Jana (P^{45, 66, 75}), podczas gdy z Mateusza w każdej z kopii mamy niewiele ponad jeden rozdział (P⁴⁵). Dodatkowo kilka z fragmentów Janowych reprezentuje najwcześniejsze części Nowego Testamentu, jakie dotąd odkryto (w szczególności P⁵², ale teraz także P⁹⁰).

Najlepszym chyba przykładem szerszego wykorzystania tych dowodów jest praca C.H. Roberts, który dokonał oceny znaczenia dowodów papirusowych dla historii kodeksu⁸ i wykorzystał informacje zarówno z zakresu „hardware” (pozostałości papirusów) i „software” (styl pisania, nomina sacra) manuskryptów nowotestamentowych, rzucając wiele światła na wczesną historię chrześcijaństwa

⁴ P 1, 25, 35, 37, 45, 53, 62 64 (67), 70, 71, 77, 86. P21 jest wymieniony w ALAND, *Text*, 97 jako pochodzący z trzeciego wieku. Wszędzie indziej jednak Aland podaje datę od IV do V wieku (*Repertorium*, 241) i ponieważ tę datę przypisują mu także pierwsi wydawcy (*Oxyrhynchus Papyri* 10 [1914] 14-16) nie uwzględniliśmy go na naszej liście.

⁵ P 4, 45, 69, 75.

⁶ P 45,88

⁷ Najprościej będzie porównać ilość miejsca poświęconego cytatom z każdej z ewangelii na listach w *Biblica Patristica: Index des citations et allusions bibliques dans la literature patristique* (3 tomy; Paryż 1975, 1977, 1980 z dodatkiem dotyczącym Filona, 1982). Tom pierwszy, który zajmuje się okresem aż do Klemensa i Tertuliana, zawiera 70 stron poświęconych ewangelii Mateusza (223-293), 26 stron Marka (293-319), 59 stron Łukasza (319-378) i 36 stron Jana. Tom drugi omawiający wiek trzeci bez Orygenes, zawiera 64 strony poświęcone ewangelii Mateusza (235-299, 5 stron Marka (299-304), 18 stron Łukasza (286-322) i 31 stron Jana (322-253). Liczby dotyczące Orygenes (tom trzeci) to 57 stron ewangelii Mateusza (224-281), 5 stron Marka (281-286), 26 stron Łukasza (286-309) i 38 stron Jana (309-347). Zatem uszeregowanie ewangelii w pierwotnym kościele wyglądałoby następująco: Mateusz, Jan, Łukasz, Marek, co zgadza się dokładnie z proporcją częstotliwości występowania we wczesnych manuskryptach papirusowych. Odnośnie omówienia dowodów Mateusza i Jana w szczególności patrz: Jan: F.-M. BRAUN, *Jean le Theologien et son Evangile dans l'Eglise ancienne* (Paris 1959) 69-296; Mateusz: E. MASSAUX *Influence de l'Evangile de saint Mathieu sur la literature chretienne avant saint Irenée* (BETL 75; Louvain 1986; pierwsze wydanie w 1950).

⁸ C. H. ROBERTS – T. C. SKEAT, *The Birth of the Codex* (Londyn 1985 reprint 1983).

w Egipcie⁹. Można by tu podać i inne przykłady; niektórzy autorzy koncentrują się na zewnętrznej formie manuskryptów¹⁰, inni na zawartości¹¹.

Inna dziedzina, w której przeprowadzono cenne badania, to określenie zwyczajów i tendencji pierwszych kopistów. Na tej dziedzinie chciałbym się skoncentrować w pozostałej części niniejszego artykułu. E.C. Colwell był tym, który zapoczątkował studia nad „pojedynczymi wersjami” manuskryptu z zamiarem ustalenia zwyczajów kopistów¹². Wersja „pojedyncza” to wersja (lub wariant), która występuje jako jedyna w badanym manuskrypcie (zwykle definiowana ze względów pragmatycznych jako wersja nie występująca u Tischendorfa, w NA²⁶ ani nie związana z żadnym szczególnym MS). Wydzielenie wszystkich wersji „pojedynczych” pozwala na empiryzację dyskusji nad zwyczajami kopistów. W swojej pracy Colwell przeanalizował indywidualne wersje z P⁴⁵, P⁶⁶ i P⁷⁵ ukazując w szczególności stałą harmonizację z bezpośrednim kontekstem i zwracając uwagę na indywidualne cechy kilku kopistów¹³.

Po Colwellu nastąpił J. R. Royse, który zbadał wersje indywidualne P⁴⁵, P⁴⁶, P⁴⁷, P⁶⁶, P⁷², P⁷⁵ – wszystkie obszerne teksty Nowego Testamentu sprzed 300 r. n.e.¹⁴. Wykazał on, że wielu naukowców wysuwa twierdzenia na temat zwyczajów kopistów, nie uzasadniając dostatecznie swoich uogólnień¹⁵. Ponieważ „kopiści w pewnych momentach popełniają w zasadzie wszystkie możliwe do wyobrażenia błędy”¹⁶, rozważania na temat zwyczajów kopistów muszą wykraczać poza

⁹ C. H. ROBERTS, *Manuscript, Society and Belief in Early Christian Egypt* (Londyn 1979).

¹⁰ I tak na przykład E. A. JUDGE – S. R. PICKERING, „Biblical Papyri prior to Constantine: Some cultural implications of their physical form”, *Prudentia* 10 (1978) 1-14. Jest to próba „spojrzenia, na ile zewnętrzne cechy papiirusów, odnoszą się do miejsca, jakie pierwsi chrześcijanie zajmowali w kulturze swoich czasów”

¹¹ I tak, na przykład, K. ALAND, „Bemerkungen zum Alter und zur Entstehung des Christogrammes anhand von Beobachtungen bei P66 und P 75” *Studien zur Überlieferung des NT und seines Textes* (ANNT 2; Berlin 1967 173-179, która to praca obok ostatnich badań w *Nomina Sacra* (patrz J. O'CALLAGHAN <*Nomina Sacra*> in *Papyris Graecis Saeculi III Neotestamentariis* [An-Bib 46; Rzym 1970]) ukazuje, że od najwcześniejszego okresu chrześcijańscy kopiści musieli być odpowiedzialni za powstawanie manuskryptów NT.

¹² E.C. COLWELL, „Scribal Habits in Early Papyri: A Study in the Corruption of the Text”, *The Bible in Modern Scholarship* (wyd. J. P. HYATT) (Nashville 1965) 360-389.

¹³ P 66 był niezdyscyplinowany i niechlujny, P45 preferował zwięzłość, P75 preferuje jasność stylu.

¹⁴ J. R. ROYSE, „Scribal Habits of New Testament Texts”, *The Critical Study of Sacred Texts* (wyd. W. D. O'FLAHERTY) (Berkeley Religious Studies Series; Berkeley 1979) 139-161; jest to streszczenie jego *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri* (ThD, Graduate Theological Union; Berkeley 1981).

¹⁵ Przykładem jest tutaj omówienie Mt 3:7-12 w B. M. METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (Londyn-Nowy Jork 1975), gdzie podaje się, że w pierwszym zaimku osobowy został opuszczony przez kopistów, a w drugim został przez kopistów dodany.

¹⁶ ROYSE, *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri*, 17.

stawianie hipotez oraz przedstawianie przykładów, a zmierzać w kierunku wyodrębnienia i oceny pojedynczych wersji (które, jak się zakłada, są dziełem danego kopisty)¹⁷. Royse wyciągnął wniosek, że najczęstszą formą zniekształcenia tekstu była harmonizacja, zwykle z bezpośrednim kontekstem; powszechnie spotykało się też poprawki stylistyczne i gramatyczne oraz transpozycje. Jednym z najpowszechniejszych zwyczajów kopistów jest pominięcie: „faktem jest, że wszystkie sześć papirusów omawianych tutaj wykazuje tendencję do skracania tekstu”¹⁸. Oznacza to, że stara zasada „preferowania krótszej wersji” nie powinna już dominować w krytyce tekstowej¹⁹.

Celem niniejszej pracy jest ocena dowodów pochodzących z papirusów synoptycznych w celu zbadania wniosków wyciągniętych przez Royse’a. Odłożymy na bok duże manuskrypty ewangelii (P^{45, 75}), które zostały objęte tezą Royse’a, a przyjrzymy się czternastu krótszym fragmentom ewangelii – będą one przedmiotem naszego badania.

P⁴ jest tekstem z trzeciego wieku zawierającym Mt 1,1-9.12.14-20²⁰. Zachowana część jest dość wyraźna, pośrodku tekstu widnieje numer strony (A). Tekst podobny jest do typu B. Większość wariantów pojawia się w pisowni imion w genealogii, dwa z nich wydają się być wersjami pojedynczymi AMMINADAB (w. 4) i ABEIA²¹ (w. 7). Pozostałe wersje pojedyncze to pominięcia. Najpierw w w. 16, gdzie τὸν zostało pominięte przed Ἰωσήφ oraz w w. 17, gdzie αὐτὸς jest pominięte przed γενεαί²². Manuskrypt ten zawiera jeszcze jedną interesującą wersję w w. 18 (recto line 12), gdzie znajdujemy ΤΟΥ ΔΕ ΙΥ ΧΥ, wyraźnie wersja większości tekstów.

P⁴ był datowany rozmaicie: od trzeciego do szóstego wieku, Aland opowiada się za datą z trzeciego wieku²³. Zawiera on fragmenty Ewangelii Łukasza: 1,58n; 1,62-2,1; 2,6n; 3,8-4,2; 4,29-32; 5,3-8; 5,30-6,16²⁴. Tekst został opisany przez Alanda jako „normalny”, a Merell wykazuje, jak bliski jest on kodeksowi waty-

¹⁷ Podobnie także COLWELL, „Scribal Habits”, 108, jak również HORT we wstępie do *New Testament in the Original Greek* (Londyn 2 1896) 230-237.

¹⁸ ROYSE, *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri*, 601n.

¹⁹ ROYSE, *Scribal Habits in Early Greek New Testament Papyri*, rozdział VIII, The Shorter Reading (596-615).

²⁰ Wydany jako Pox 2, w *Oxyrhynchus Papyri* 1 (1898) 4-7, patrz także ALAND, *Repertorium*, 215.

²¹ Według S. C. E. LEGGA, *Euangelium secundum Matthaeum. Novum Testamentum Graece secundum textum Westocotto-Hortianum* (Oxford 1940).

²² Nie jest to zupełnie pojedyncza wersja, według Legga nie występuje też w D i niektórych innych.

²³ *Repertorium*, 215.

²⁴ Transkrypcji i tablic szukaj w J. MERELL, „Nouveaux fragments du Papyrus 4” *RB* 47 (1938) 5-22. Autor podaje datę z IV w n.e.

kańskiemu²⁵. I znów genealogia dostarcza kilku odmiennych pisowni, niektóre z nich to wersje pojedyncze²⁶: Εσλαι (3,25); Ελμασαμ (3,28) i Ιωβητ (3,32). Manuskrypt ten dzieli niektóre pominięcia z innymi manuskryptami²⁷, a jeśli chodzi o pojedyncze wersje to są to głównie dodatki: του przed κυριου w 1,76; τω przed ετεπω i αυτου po δεξια w 6,6. Inne pojedyncze wersje to δε zamiast και w 5,3; szyk wyrazów w 1,64; χαλασαι w 5,4; αυτον zamiast αυτους w 5,31 i ρηγνυσι za ρηξει w 5,37. W 3,22 nasz manuskrypt brzmi: καταβηναι το πνευμα το αγιον πνευματι (uważane przez Merella jako prosty błąd kopisty). Ponadto warte zauważenia jest także pominięcie przedimka przed Ιησους w 5,31; 6,3.9, co nie jest wyjątkiem, gdyż występuje także w B. Wśród manuskryptów jest to jednak niemal jedyny przypadek.

P²⁵ mógł zostać napisany w czwartym wieku²⁸. Zawiera on urywki z Mateusza 18,32-34; 19,1-3.5-7.9-10²⁹. Pojedyncze wersje w tym manuskrypcie to: szyk ponhrai doulai; pisownia οψιλην i επι (zamiast επει) w 18,32; użycie ουν zamiast και σε³⁰ oraz szyk ηλησηα [σε] w 18,33. Pisownia ωσαι w 19,6; szyk wyrazów w 19,9b; pominięcie η αιτια i zastąpienie γινεται εστιν w 19,10.

P³⁵ jest różnie datowany, ale prawdopodobnie pochodzi z trzeciego lub czwartego wieku³¹. Zawiera Mt 25,12-15.20-23³². Zgadza się prawie dokładnie z tekstem NA²⁶; nie zawiera wersji pojedynczych³³.

P³⁷ jest MS³⁴ z trzeciego lub czwartego wieku. Jest to jeden z najobszerniejszych próbek Mateusza, jakie posiadamy (zawiera Mt 26,19-52)³⁵. Znajdujemy w nim jedenaście wersji pojedynczych: dodanie jeszcze jednego ταυτα przed τη νυκτι ταυτη w w. 31, dodanie και przed ο Ιησους w w.34, dodanie δε przed ωδε w w. 38, pisownia εγρηγορειτε w ww.38, 40 i 41, ισχυσαν w miejsce ισχυσατε w w. 40, pominięcie przedrostka εισ- przy εισελθητε w w. 41, pominięcie

²⁵ MERELL, „Nouveaux fragments”, 7n.

²⁶ Tym razem ustalone wbrew materiałom The American and British Committees of the International Greek New Testament Project, *The Gospel According to St. Luke: Part One: Chapters 1-12; Part Two: Chapters 13-24* (The New Testament in Greek III; Oxford 1984, 1987). Wydaje się w nich brakować wersji P4 Ματθαθιου (3:26), którą P4 dzieli z dwoma lekcjonarzami* i copbo.

²⁷ W 1:64 ominięto το przed ονομα; w 1:68 ominięto κυριος; w 3:9 καλον; w 5:39 και; w 6:3.4 οντες ως; w 6:15 wszystkie τον są pominięte.

²⁸ ALAND, *Text*, 97; *Repertorium*, 246.

²⁹ O. STEGMULLER, „Ein Bruchstück aus dem griechischen Diatessaron (P. 16388)”, *ZNW* 37 (1958) 223-229.

³⁰ kai se zostało według Legga opuszczone w niektórych MSS koptyjskich i syryjskich

³¹ Patrz ALAND, *Repertorium*, 257.

³² Tekstu szukaj w E. PISTELLI w *Papyri greci e latini della Società Italiana I* (1912) 1-2.

³³ Pominięcie trzeciego talanta w 25:22 znajdujemy według Legga w kilku MSS i wersjach..

³⁴ Patrz ALAND, *Repertorium*, 37.

³⁵ Patrz H.A. SANDERS, „An Early Papyrus Fragment of the Gospel of Matthew in the Michigan Collectium”, *HTR* 19 (1926) 215-226.

całej frazy z ww. 49 i 50: Χαίρε, ραββι και κατεφιλησεν αυτον ο δε Ιησους ειπεν αυτω³⁶. Ostatnią wersją pojedynczą jest pominięcie των w w. 51.

P⁵³ to dwa fragmenty z trzeciego wieku; jeden pochodzi z Mt 26,29-40 a drugi z Dz 9,33-10,1. Wydaje się prawdopodobnie, że pierwotnie oba pochodziły z jednego dzieła, być może kodeksu czterech ewangelii i Dziejów (jak Bezae i P⁴⁵)³⁷ Tekst bliski jest głównym wczesnym świadectwo kodeksu aleksandryjskiego i zawiera, jak się zdaje, jedynie dwie wersje pojedyncze: szyk εγω εν σοι w 26,33 oraz pisownię τρεις w w. 34.

P⁶² to kodeks z czwartego wieku niewielkich rozmiarów (6,6x 5,6 cm), być może używany jako amulet (zawiera Mt 11,25-30 w języku greckim i koptyjskim a także Dn 3,51-53.55)³⁸. Tekst Mateusza zawiera kilka osobliwości: wyjątkowy szyk αποκριθεις ειπεν ο Ιησους w 11,25 i dwa warianty pisowni: εγρουσας w miejsce εκρουσας w w.25 i κωπιοντες w miejsce κοπιωντες w w.28.

P⁶⁴ i P⁶⁷ pierwotnie zostały opublikowane oddzielnie³⁹, ale niebawem rozpoznano, że pochodzą z tego samego kodeksu Mateusza z około 200r. n.e.⁴⁰. Jest to zatem najwcześniejszy fragment ewangelii Mateusza zawierający części Mt 3,9.15; 5,20-22.25-28; 26,7-8.10.14-15.22-23.31-33. Pod względem typu tekstu manuskrypt ten wygląda na bardzo bliski współczesnemu tekstowi „neutralnemu”, ale jeśli chodzi o ilość ocalałych słów, to nie mamy zbyt obszernego materiału, by kontynuować porównanie. Różni się on od NA²⁶ na przykład tylko pominięciem αυτην w 5,28 (wraz z innymi) i pominięciem εις εκαστος w 26,22 (wraz z innymi). Jediną wersją pojedynczą wydaje się być pisownia γαλεγλαιαν w miejsce Γαλιλαιαν w 26,32.

P⁶⁹ to pojedynczy arkusz kodeksu z trzeciego wieku zawierający Łukasza 22,41.45-48.58-61⁴¹. Prezentuje on dosyć „specyficzny” tekst. Brak Łukasza 22,42-44 (wraz z pierwszą frazą w. 45). Najprawdopodobniej wersów 43 i 44 brakowało we wzorcu i oczy kopisty przeniosły się z προσηυχετο w w. 41 na προσευχης w w. 45. Wydawcy wyliczyli, że wypadaloby to na koniec linii oddalonych od

³⁶ Jest to prawie na pewno przypadkowe pominięcie z powodu homoioteleuton z eipen; patrz SANDERS, „An Early Papyrus Fragment”, 218.

³⁷ Patrz H.A.SANDERS, „A Third Century Papyrus of Matthew and Acts” *Quantulacumque: Studies Presented to Krisopp Lake* (wyd. R.P. CASEY *et al.*) (Londyn 1937) 151-161.

³⁸ L. AMUNDSEN, „Christian Papyrifrom the Olso Collection”, *Symbolae Osloenses* 24 (1945) 121-147.

³⁹ R. ROCA-PUIG, „P. Barc. Inv. N. I (Mt III,9,15; V,20-22, 25-28)”, w *Studi in onore di Aristide Calderini e Roberta Paribeni* (3 tomy; Milan 1956, 1957, 1956) II, 87-96. C.H. ROBERTS, „An Early Papyrus of the First Gospel”, *HTR* 46 (1953) 233-237.

⁴⁰ Patrz R. ROCA-PUIG, „Nueva publicacion del papiro numero uno de Barcelona” *Helmantica* 37 (1961) 5-20 i C.H. ROBERTS, „Complementary note to the article of Prof. Roca-Puig”, *Helmantica* 37 (1961) 21n.

⁴¹ Opublikowany jako POxy 2383 w *Ozyrhynchus Papyri* 24 (1957) 1-4.

siebie o cztery wiersze⁴². Innymi słowy jest to pominięcie przypadkowe. W w. 45 mamy καθευ]δοντας κοι-[μωμενους, wersję pojedynczą, która wydaje się być przykładem harmonizacji z paralelami synoptycznymi (Mt 26,40 i Mk 14,37, w których występuje καθυδοντας); dotyczy to także pominięcia αυτους. W w. 47 wygląda na to, że mamy επιλησει]ν τον Ιησουν, wersję Zachodnią. W 22,61 występuje jeszcze jedna wersja pojedyncza: και στρα]φεις ο Πετρ[ος, ale jej przyczyna jest całkowicie niejasna.

P⁷⁰ to manuskrypt z trzeciego (lub czwartego) wieku zachowany w trzech fragmentach (w dwóch różnych muzeach). Przetrwały następujące części Mt 2,13-16; 2,22-3,1; 11,26-27; 12,4-5; 24,3-6.12-15⁴³. Wersje pojedyncze są następujące: pisownia Ναζα]ρα w 2,23, w 11,27 manuskrypt ten ma ου]δεις γ[ινωσκει τον υιον zamiast επιγινωσκει (nie jest to zupełnie wyjątkowe), w 12,5 czytamy σαββ]ατω prawdopodobnie odpowiada to εν τω σαββατω i wygląda na wersję pojedynczą (w rozmaitych świadectwach znajdujemy εν τοις σαββαταιν). W 24,5 znajdujemy wersję εν τ[ο ονοματι μου zamiast επι, w 24,6 dwa czasowniki zostały zamienione na formę bezokolicznikową: μελλεσ]εται... θροε]σθαι. Znajdujemy także wyjątkowy szyk wyrazów w 24,14: το ευαγγ]ελιον τουτο της β[ασιλειας i następujące po tym słowa ολη]ν την οικoi[μενην wskazujące raczej na przyimek εις niż εν. W manuskrypcie tym znaleźliśmy kilka wersji pojedynczych, ale żadna z nich nie zawiera pominięcia albo dodania słów.

P⁷¹ to fragment Mateusza 19,10-11.17-18⁴⁴ z czwartego wieku. W manuskrypcie tym znajdujemy pominięcie przedimka η przed αιτια w w.10, a w w.18 pominięto Ιησους; są to wersje pojedyncze.

P⁷⁷ to bardzo wczesny fragment z kodeksu Mateusza z drugiego wieku zawierający Mt 23,30-39⁴⁵. Wersje pojedyncze to dwa wyjątkowe przypadki pisowni w w. 37: αποκτιν[ουσα ι η]θεληκα. Pod innymi względami tekst najbardziej przypomina kodeks synajski, od którego różni się w kilku punktach.

P⁸⁶ to pochodzący z kodeksu z czwartego wieku fragment Mt 5,13-16.22.25. Tekst zasadniczo zgadza się z B⁴⁶. Zainteresowanie budzi wersja μαρανθη w w. 13 (wersja pojedyncza dla Mateusza, ale spotykana w kilku minuskułach paralelnego tekstu Łukasza 14,34); pozostałe wersje pojedyncze: ουδενι εισχυει w w. 13, το μοδιον w w.15 i προσ]φερη w w. 23 wyglądają na pomyłki pisowni dokonane przez kopistę.

⁴² Patrz *Oxyrhynchus Papyri* 24 (1957) 1-4.

⁴³ Mt 11:26n i 12:4n szukaj w *Oxyrhynchus Papyri* 24 (1957) 4n; a reszty w M.NALDINI „Nuovi fragmenti del vangelo di Matteo”, *Prometheus* 1 (1975) 195-200.

⁴⁴ *Oxyrhynchus Papyri* 24 (1957) 5n.

⁴⁵ *Oxyrhynchus Papyri* 34 (1968) 1-4.

⁴⁶ C. CHARALAMBAKIS – D. HAGLDORN – D. KAIMAKIS – L. THUNGEN, „Vier literarische Papyri der Kölner Sammlung” *ZPE* 14 (1974) 37-40.

P⁸⁸ to arkusz z kodeksu z czwartego wieku zawierający Mk 2,1-26⁴⁷. Znajdujemy w nim wiele wariantów pisowni⁴⁸; wersje pojedyncze to: τω πν(ευματ)ι αυτω w miejsce τω πνευματι αυτου i οτι zamiast τι w w. 8, szyk εγειρε σοι λεγω w w. 11, pominięcie całej frazy δε σοι μαθηται ου νηστεουσιν w w. 28 (prawdopodobnie z powodu ημοιοτελευτον).

Na podstawie powyższego przeglądu papirusowych manuskryptów Ewangelii Synoptycznych możemy wyciągnąć następujące wnioski odnośnie zwyczajów wczesnych kopistów: największa ilość wersji pojedynczych pojawia się w dziedzinie pisowni, szczególnie w przypadkach nazw miejsc i imion własnych. Gdy zsumujemy pozostałe typy zmian to okazuje się, że znajdujemy dwanaście różnych pominięć, siedem różnych dodatków (wszystkie w dwóch MSS: P⁴ i P³⁷) oraz dziesięć przypadków transpozycji wyrazów w nowy szyk. Zauważyliśmy także dwa przypadki, w których tekst został zharmonizowany z paralełą synoptyczną⁴⁹ i jeden, w którym nastąpiła harmonizacja z bezpośrednim kontekstem.

W żadnym z tekstów nie znaleźliśmy wystarczająco materiału, by wyciągnąć stanowcze wnioski. O tyle, o ile naszym celem było zbadanie wniosków wyciągniętych przez Royse'a (który pracował w oparciu o wiele większy zbiór pism), to nasze wyniki w pełni potwierdzają jego wnioski: kopiści często harmonizowali teksty (z bezpośrednim kontekstem i paralełami kanonicznymi)⁵⁰ i często dokonywali transpozycji wyrazów w nowy szyk. Najbardziej istotne okazuje się potwierdzenie, iż pominięcie jest bardziej powszechne niż dodanie.

W przeszłości jedną z podstawowych zasad krytyki tekstu była reguła *lectio brevior potior*. Reguła ta – „preferowania krótszej wersji” wywodzi się przynajmniej od Wettsteina w 1730 r., który sformułował regułę (*inter alia*), że „z dwóch wersji, nie należy od razu przyjmować pełniejszej i odpowiedniejszej, lecz raczej poprzednią”⁵¹. Następcą Wettsteina był Griesbach, który w swojej dyskusji uznał tę regułę za najważniejszą⁵². Od tamtego czasu zasadę tę stosowano w większości

⁴⁷ S. DARIS, „Papiri letterari dell'Università Cattolica di Milano: No. 6 Marco, Vangelo 2,1-26”, *Aegyptus* 52 (1972) 80-88.

⁴⁸ Patrz lista w DARIS, „Papiri letterari”, 86-88.

⁴⁹ Należy zwrócić uwagę na fakt, że prawie wszystkie badane manuskrypty dotyczą Mateusza. W jednym z manuskryptów Łukaszowych znaleźliśmy dowód, który może sugerować harmonizację z Mateuszem (P69) i jeden przypadek tekstu Mateuszowego, który być może został zharmonizowany z paralełą Łukaszową (P86). Popularność Mateusza w okresie pierwotnym sugeruje, że Łukasz i Marek będą częściej harmonizowani z Mateuszem niż *vice versa*. Prawdę mówiąc podobną sytuację znajdujemy nawet w późniejszym okresie (patrz dowody harmonizacji z Mateuszem w Codex W of Mark w L.W. HURTADO, *Text-Critical Methodology and the Pre-Cesarean Text: Codex W in the Gospel of Mark* [SD 43, Grand Rapids 1981] 70n.).

⁵⁰ Patrz B.H. STREETER, *The Four Gospels A Study of Origins* (Londyn 4 1930) 139-144.

badania krytyki tekstu⁵³. Chociaż już wcześniej uczeni tacy jak A.C. Clark⁵⁴ i B.H. Streeter⁵⁵ rzucali bez powodzenia wyzwanie temu powszechnemu konsensusowi, dopiero praca Colwella i Royse'a przyniosła ostateczną odpowiedź na pytanie: „Czy bardziej prawdopodobne jest, że wcześni kopiści w swojej pracy dodawali, czy pomijali?”

Wykazaliśmy, popierając tezę Royse'a, że w rzeczywistości pominięcie jest częstszym zwyczajem kopistów. Jeżeli pierwsi kopiści częściej pomijali wyrazy i frazy z tekstów (z jakichkolwiek powodów), to wynika z tego, że nie powinniśmy preferować krótszej wersji, ale powinniśmy preferować wersję dłuższą (przy zakładanej równości innych czynników)⁵⁶.

---

⁵¹ „Inter duas variantes lectiones non protinus amplior atque prolixior breviori est praeferenda, sed contra potius”, J.J. WETTSTEIN, „Animadversiones at cautiones ad examen Variarum Lectionum N. T. Necessariae”, H KAINHDIAQHKE *Novum Testamentum Graecum* (2 tomy; Amsterdam 1751, 1752) II, 862. Esej ten jest przedrukiem w nieco zmienionej formie z jego *Prolegomena ad Novi Testaenti graeci editionem accuratissimam...* (Amsterdam 1730) 165-201. ET i informacje w C.L. HULBERT-POWELL, *John James Wettstein 1693-1754: An Account of his Life, Work, and some of his Contemporaries* (Londyn 1938) 117.

⁵² „Brevior lectio, nisi testium vetustorum et gravium auctoritate pentius destituatur, praeferenda est verbosiori”, J.J. GRIESBACH, „Prolegomena”, *Novum Testamentum Graece* (Londyn 21796) I, LX. Patrz ET i omówienie – B.M. METZGER, *The Text of the New Testament* (Nowy Jork – Oxford 21968) 120. W innym miejscu pisze on, że zasada *brevior lectio potior* „została powszechnie przyjęta jako uzasadniona zarówno przez klasyków jak i biblistów” (161).

⁵³ Np. HORT, *Introduction*, t. 2, 175n.

⁵⁴ *The Primitive Text of the Gospels and Acts* (Oxford 1914).

⁵⁵ *The Four Gospels*, 131-139.

⁵⁶ Dowody z P4 i P37 (w których dodawanie jest bardzo powszechne) zalecają jednak ostrożność – wykazano występowanie przypadków dodawania przez kopistów, choć są one znacznie rzadsze niż pominięcia. W ostatecznej analizie, oczywiście, każdy wariant należy oceniać na podstawie jego własnej wartości.